

شاپا چاپی: ۶۹۸۰ - ۲۲۵۱
شاپا الکترونیکی: ۵۲۲۴ - ۲۶۴۵

نشریه علمی
مدیریت اسلامی

(پاییز ۱۴۰۰، سال ۲۹، شماره ۳: ۳۷ - ۵)

تحلیل محتوای کیفی حکمت‌های امیرمؤمنان علی (ع) در نهج‌البلاغه از منظر مدیریت دانایی

صبا صارمی نیا*

دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۰۸/۲۵

پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۰۸/۰۳

چکیده

با بررسی کتب دینی به جرأت می‌توان اذعان نمود که دین اسلام برای تفکر، دانش، معرفت و آگاهی ارزش بسیار زیادی قائل است. این در حالی است که در عصر حاضر، دانش به‌عنوان سرمایه‌ای کلیدی در توسعه و رقابت‌پذیری مطرح شده است و مدیریت دانش به‌عنوان راهکاری نوین و ضروری جهت افزایش بهره‌وری معرفی شده است. اما این مفهوم به‌ظاهر جدید مدیریتی، ۱۴۰۰ سال پیش در قرآن و سایر کتب دینی مطرح شده و توسط نبی اکرم و ائمه اطهار به صراحت به آن اشاره شده است. با اندک جستجو در ادبیات پژوهش حوزه‌ی «مدیریت دانش» درمی‌یابیم؛ این مفهوم برخاسته از «تجارب و مطالعات کسب و کار» بوده و مملو از مفاهیم، مدل‌ها، راهکارها، روش‌های متنوع با هدف پیاده‌سازی اثربخش مدیریت دانش می‌باشد. اما با وجود کثرت اشارات تصریحی و تلویحی به دانش و حکمت در متون دینی مسلمانان، تاکنون این متون از منظر شناسایی سازه‌های مرتبط با مدیریت دانش مورد تحلیل قرار نگرفته است. لذا در این پژوهش با هدف «شناسایی مؤلفه‌های مدیریت دانش» و توسعه «چارچوب مدیریت دانش منتج از متون اسلامی^۱» از تحلیل محتوای کیفی حکمت‌های گهربار مولای متقیان در نهج‌البلاغه استفاده شده است. مؤلفه‌های اصلی شناسایی شده منتج از این فرآیند به شش دسته‌ی کلی طبقه‌بندی شده‌اند: «شرایط علی»، «پدیده مدیریت دانش از دیدگاه اسلام»، «شرایط زمینه‌ای تسهیل‌کننده مدیریت دانش اسلامی»، «عوامل مداخله‌گر فرآیند مدیریت دانش اسلامی»، «راهبردها و به‌روشنی‌های توصیه‌شده جهت مدیریت دانش اسلامی» و «پیامدهای فردی و اجتماعی منتج از پیاده‌سازی مدیریت دانش اسلامی». در مرحله‌ی بعد، با استفاده از محاسبه‌ی ضریب همبستگی مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌ها «چارچوب مفهومی مدیریت دانش اسلامی» توسعه یافته است.

کلیدواژه‌ها: مدیریت دانش اسلامی؛ نهج‌البلاغه؛ تحلیل محتوای کیفی.

* استادیار و عضو هیات علمی، دانشکده مهندسی صنایع و سیستم‌ها؛ دانشگاه صنعتی اصفهان، اصفهان، ایران.

S.sareminia@iut.ac.ir

۱ از این پس این عنوان جهت ساده‌سازی «مدیریت دانش اسلامی» نام‌گذاری شده است.

مقدمه

انسان خردمند کنونی در جریان تحولات عرصه اقتصاد، اجتماع و سیاست دانش را به‌عنوان سرمایه‌ای کلیدی جهت پویایی و رقابت‌پذیری مطرح نموده و در نتیجه مدیریت دانش به‌عنوان یکی از ضروریات مدیریت نوین، شناخته شده است (افرازه، ۱۳۸۶). اصطلاح «مدیریت دانش» به مجموعه‌ای از فعالیت‌های سیستماتیک در جهت هدایت منابع دانش و ایجاد ارزش استراتژیک در تمام فرآیندهای تجاری سازمان، اطلاق می‌شود. براساس این ایده، بسیاری از محققان برای شناسایی و مدل‌سازی این فعالیت‌ها تلاش کرده‌اند (کاسیاتوری^۱، ۲۰۰۸). در تبیین مفهوم مدیریت دانش، برخی آن را طراحی هوشمندانه فرآیندها، ابزار و ساختار با هدف افزایش، نوسازی، اشتراک یا بهبود استفاده از دانش معرفی نموده‌اند به‌نحوی که عناصر ساختاری، انسانی و اجتماعی را دربرمی‌گیرد (نوناکا و تاگوچی^۲، ۱۹۹۵). در جایی دیگر این مفهوم به‌عنوان فرآیندی کمک‌کننده به سازمان جهت مدیریت حافظه سازمانی با هدف یادگیری سازمانی پویا معرفی شده است (لزر و بروکس^۳، ۲۰۰۴) و گاهی نیز با تأکید بر نقش آن در سطح کلان، مدیریت دانش طیف وسیعی از فعالیت‌ها معرفی شده است که به‌دنبال مدیریت، مبادله، خلق یا ارتقای سرمایه‌های فکری در سطح کلان به‌کار می‌روند (کماهوی^۴، ۲۰۱۰).

اما آیا این مفهوم با چنین ابعادی از منظر پدیدارشناسی یک موضوع جدید است؟ و صرفاً قابل استخراج و ارجاع در متون علمی و تجارب کسب و کار می‌باشد؟ با بررسی کتب دینی مسلمانان، قرآن، نهج‌البلاغه، تحف‌العقول، غررالحکم و دررالکلم، بحارالانوار و ... می‌توان به این نکته اذعان کرد که دین مبین اسلام برای دانش، معرفت و آگاهی ارزش بسیار والایی قائل است و دانش را اساس همه ارزش‌ها و جهل را ریشه همه مفاسد فردی و اجتماعی و انسان را در هر حرکتی نیازمند شناخت می‌داند و از او می‌خواهد که عقاید، اخلاق و اعمالش مبنای شناختی داشته و مبتنی بر علم و دانش باشد.

خداوند متعال در سوره سباء و فاطر «بصیرت‌یابی مبتنی بر اکتساب دانش» را مورد تأکید قرار داده و در سوره شوری، «فرآیند ارزیابی دانش» را عنوان و دانش فاقد ارزش را مایه گمراهی

1 Cacciatori

2 Nonaka & Takeuchi

3 Leseure & Brookes

4 Kamhawi

انسان برشمرده‌اند. در تمامی این آیات اهمیت دانش، اثرگذاری آن در زندگی فردی و اجتماعی، مؤلفه‌های مرتبط با پیاده‌سازی و کاربرد دانش مورد توجه قرار گرفته‌اند.

پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله ضمن بیان اهمیت دانش، می‌فرماید: «دانش، اساس همه ارزش‌ها و جهل (نادانی و ناآگاهی)، ریشه همه انحرافات و مفاسد فردی و اجتماعی است» (مجلسی، ۱۳۸۶). از نظر اسلام انسان‌ها در هر حرکت و کاری نیاز به دانش و آگاهی دارند و تمام اعتقادات، اخلاق و اعمال انسان‌ها باید مبنای علمی داشته باشد. مولای متقیان علیه‌السلام در حکمت‌های گهربار خود در نهج‌البلاغه به کرات به توصیف مشخصات دانش و اهمیت آن‌ها (حکمت‌های ۴، ۳۰، ۸۹، ۱۰۹ و ...) ویژگی‌های افراد خردمند (حکمت‌های ۸۷، ۱۰۵، ۱۰۹، ۱۳۹ و ۲۸۰)، توصیه «به روش‌هایی» جهت اکتساب، تسهیم، ارزیابی و کاربرد دانش (حکمت‌های ۳۰، ۸۹، ۱۷۳، ۱۹۹، ۲۴۴ و ۲۱۶)؛ پرداخته‌اند و به نظر پژوهش‌گر تحلیل محتوای این حکمت‌ها در تکمیل شناخت‌شناسی^۱ مفهوم مدیریت دانش راهگشا خواهد بود.

لذا، این پژوهش می‌کوشد با تحلیل محتوای کیفی حکمت‌های مولای متقیان با رویکرد استقرا و قیاس به شناسایی مؤلفه‌های اصلی مدیریت دانش از منظر دین مبین اسلام بپردازد. در این فرآیند، پس از کدگذاری محوری و انتخابی حکمت‌ها، سازه‌ها و مؤلفه‌های اصل این حوزه شناسایی و سپس با محاسبه ضریب همبستگی فی‌مابین سازه‌ها، مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های کدگذاری‌شده، ارتباط محتوایی بین مؤلفه‌های اصلی و زیرمؤلفه‌ها شناسایی و چارچوب مدیریت دانش اسلامی توسعه یافته است.

خلاصه‌ی موارد مطرح‌شده در این مقاله عبارت است از: در بخش ۲، ادبیات پژوهش مدیریت دانش در متون اسلامی مورد توجه قرار گرفته است. بخش ۳، توصیف‌کننده‌ی روش پژوهش است. در بخش ۴، سازه‌ها و مؤلفه‌های اصلی مدیریت دانش اسلامی تعیین، زیرمؤلفه‌های آن‌ها مشخص و در نهایت، چارچوب مدیریت دانش اسلامی توسعه یافته است. در بخش ۵، خلاصه‌ای از نتایج و پیشنهاداتی جهت مطالعات آتی مطرح می‌گردد.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

دانش و اهمیت آن در کتب دینی مسلمانان بسیار مورد توجه قرار گرفته است. پیامبر اکرم (ص)

می‌فرمایند: «دانش، اساس همه ارزش‌ها و جهل (نادانی و ناآگاهی)، ریشه همه انحرافات و مفسد فردی و اجتماعی است» (محمدی ری شهری، ۱۳۷۷: ۲۶). از نظر اسلام انسان‌ها در هر حرکت و کاری نیاز به دانش و آگاهی دارند و تمام اعتقادات، اخلاق و اعمال انسان‌ها باید مبنای علمی داشته باشد.

اهمیت دانش و **کاربرد** آن در بیانات امام علی علیه‌السلام تا حدی است که نیمی از پایه‌های دنیا و دین را براساس آن قرار داده‌اند به نحوی که در حکمت ۳۶۴ نهج البلاغه، دانایی که دانش خود را به کار بندد و نادانی که به دنبال دانش است را به عنوان ارکان اصلی دنیا و دین نام برده‌اند و در صورتی که هر کدام از این پایه‌ها دچار لغزش شوند و دانا، دانش خود را ناچیز انگارد نادان هم از آموختن سر باز زند، دنیا در معرض زوال و فنا قرار می‌گیرد (سید رضی و دشتی، ۱۳۸۹).

روایات متعددی وجود دارد که انسان‌ها را به تبادل دانش با یکدیگر و آموزش دادن دانش خود به دیگران (**تسهیم دانش**) سفارش نموده است. در همین زمینه حجت‌الاسلام و المسلمین محمدی ری شهری بخشی از جلد هشتم کتاب میزان الحکمه خود را به گردآوری احادیث با موضوع "انفاق کردن علم" اختصاص داده است. به عنوان نمونه امام حسن علیه‌السلام می‌فرمایند: «دانش خود را به دیگران بیاموز و از دیگران دانش آن‌ها را یاد بگیر، زیرا با این کار هم دانش خود را محکم استوار کرده‌ای (پرورش داده‌ای) و هم آن‌چه را نمی‌دانسته‌ای آموخته‌ای.» (محمدی ری شهری، ۱۳۷۷).

اهمیت **اكتساب دانش** از دیدگاه اسلام تا حدی است که در سیره علوی شیوه آموختن آن حضرت از پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله این گونه مطرح شده است که «هرگاه از پیامبر خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله سؤال می‌کردم، خواسته‌ام را پاسخ می‌داد و اگر من سکوت می‌کردم او خود پیشگام می‌شد و از دانش خود بهره‌مند می‌ساخت. المصنف ۶: ۳۶۸ ح ۳۲۰۶۱» (لطیفی، ۱۳۷۹).

بنابراین توجه به اهمیت دانش، اکتساب، کاربرد و تسهیم آن در کتب دینی مسلمانان قابل اغماض نیست و می‌توان مطالعات مذکور را دو دسته کلی دسته‌بندی نمود. **دسته اول**؛ به ارائه یک گونه‌شناسی از دانش و انواع آن در متون دینی پرداخته‌اند؛ و **دسته دوم** بر تبیین مدیریت دانش از دیدگاه اسلام تمرکز نموده‌اند. معهدا پژوهش‌های اندکی به تبیین مدیریت دانش اسلامی با هدف تبیین مفهوم، تعیین فرآیند پیاده‌سازی و معرفی "به‌روش" های این حوزه مبتنی بر متون دینی پرداخته‌اند.

پژوهش تولایی و رضاییان (۲۰۱۰) در زمره **دسته اول** می‌باشند. در این پژوهش واژه دانش و معرفت در منابع اسلامی به دو دسته کلی تقسیم‌بندی شده‌اند: یکی حقیقت و اصل دانش، و دیگری ظاهر و فرع آن. در این پژوهش، دانش دارای "حقیقت و جوهر" و "ظاهر و پوسته" است. آن‌جا که خداوند متعال در سوره سبأ می‌فرماید: «آنان که دانش یافته‌اند، می‌دانند که آن‌چه از جانب پروردگارت بر تو نازل شده، حق است^۱» و یا در سوره فاطر که می‌فرمایند: «از میان بندگان خدا، تنها دانایان و دانشمندان از او بیم دارند^۲؛ سخن از حقیقت و جوهر دانش است (تولایی و رضاییان، ۲۰۱۰). آن‌جا که خداوند متعال می‌فرماید: «خداوند او را دانسته و با آگاهی گمراه گردانید^۳» و یا در جای دیگر، عدم توجه به اصل دانش را مایه گمراهی انسان برشمرده و می‌فرماید: «فقط پس از آنکه دانش برایشان حاصل آمد، راه تفرقه پیمودند^۴». در تمامی این بیانات سخن از **ظاهر و پوسته دانش** است (محمدی ری‌شهری، ۱۳۷۷: ۷). در همین راستا روایات متعددی نیز وجود دارد که علم و دانش را به دو دسته حقیقی و غیرحقیقی تقسیم می‌کند. پیامبر اکرم صلی‌الله علیه و آله می‌فرماید: «دانش و علم بر دو نوع است: دانش و علمی که در قلب انسان است؛ این نوع دانش، علم سودمند است. نوع دوم علمی است که بر زبان جاری است، این نوع علم حجت خداوند بر بندگانش است^۵» (پاینده، ۱۳۸۲: ۵۲۸). همچنین امام علی علیه‌السلام می‌فرماید: «دانش دو گونه است: دانش سرشته در طبیعت و دانش شنیده (ظاهری)، و تا دانش سرشته در طبیعت نباشد، دانش شنیده و ظاهری سودی ندارد^۶». (تمیمی آمدی، ۱۳۶۸: ۶۵). امام صادق علیه‌السلام نیز می‌فرماید: «علم بسیار خواندن و آموختن نیست، علم نوری است که خدا در دل کسی که بخواهد راه را به او بنماید؛ می‌اندازد^۷». (کلینی و مصطفوی، ۱۳۹۰: ۴۴).

براساس این دسته از پژوهش‌ها، حقیقت دانش نوری است که در پرتو آن انسان، جهان را آن‌گونه که هست می‌بیند و جایگاه خود را در هستی می‌یابد. نور دانش مراتبی دارد که بالاترین

۱ وَ يَرَى الَّذِينَ أَوْتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقُّ؛ سوره سبا آیه ۶

۲ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ؛ سوره فاطر آیه ۲۸

۳ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَى عِلْمٍ؛ سوره الجاثیه آیه ۲۳

۴ وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ؛ سوره شوری آیه ۱۱

۵ العلم علمان: علم فی القلب فذلک العم النافع، و علم علی اللسان فذلک حجّه الله عز و جل علی عبادہ؛ تحف العقول

۶ العلم علمان: مطبوع و مسموع، و لا ینفع المسموع اذا لم یکن المطبوع؛ نهج البلاغه حکمت ۶۵

۷ لیس العلم بکثرة التعلّم، انما هو نور یقع فی قلب من یرید الله أن یهدیه؛ اصول کافی ص ۴۴

آن، نه تنها انسان را با راه تکامل خود آشنا می‌کند، بلکه او را در این مسیر حرکت می‌دهد و به مقصد اعلای انسانیت می‌رساند و وقتی دانش، جوهر و خاصیت خود را از دست داد، نه تنها با جهل مساوی می‌شود، بلکه از جهل زیان‌بارتر می‌گردد، زیرا حرکت انسان را به سوی انحطاط و سقوط، تسریع می‌بخشد. دانش، وقتی جوهر و جهت حقیقی خود را از دست داد، درست مانند راهنمایی است که به جای آنکه انسان را در مسیر قرار دهد، او را به سوی چاه سوق می‌دهد. این جاست که دانش هر چه بیشتر پیشرفت کند؛ برای جامعه انسانی خطرناک‌تر خواهد بود. از همین رو هنگامی که دانش، جوهر و خاصیت نداشته باشد، با جهل، یکی است (تولایی و رضاییان، ۲۰۱۰). در کلیه این روایات اهمیت "دانش دارای ارزش افزوده" در زندگی فردی و اجتماعی انسان، مورد توجه قرار گرفته است و گمراهی موضوع منتج از "دانش فاقد ارزش" به کرات مورد توجه قرار گرفته است. از مطالعات **دسته دوم** می‌توان به پژوهش اخوان و خادم‌الحسینی (۱۳۹۲) اشاره نمود که به تبیین مدیریت دانش از دیدگاه اسلام پرداخته‌اند؛ نقطه تمرکز این پژوهش، بررسی تناظر مفاهیم جاری مدیریت دانش با محتوای دینی و به نحوی تایید اعتبار مفاهیم جاری مدیریت دانش است (پیمان اخوان و خادم‌الحسینی، ۱۳۹۲). در پژوهش دیگر منطقی و اکبری (۱۳۹۲) نیز به تبیین مدیریت دانش با الهام از منابع اسلامی پرداخته‌اند. در این پژوهش با اتکا بر روش توصیفی، به بررسی فرآیند سکوت، کسب، نگهداری، به کارگیری و انتشار دانش با الهام از منابع اسلامی پرداخته است (منطقی و اکبری، ۱۳۹۲). در پژوهش دیگری در کشور مراکش تاثیر ارزش‌های اسلامی بر مدیریت در این کشور مورد بررسی قرار گرفته است و از چگونگی نهادینه شدن ارزش‌های اسلامی در هنجارهای اجتماعی آن کشور و اثرگذاری آن در یادگیری سازمانی و اجتماعی سخن به میان آمده است (گیلیان و فنویک^۱، ۲۰۱۵).

ادبیات اندک حوزه مدیریت دانش اسلامی و تمرکز محدود هر پژوهش نشان از مهجور ماندن این مبحث در مطالعات موجود دارد. علاوه بر اندک بودن مطالعات، سه نکته‌ی ذیل در این خصوص حائز اهمیت است:

۱. اغلب مطالعات به ارائه یک دیدگاه هستان‌شناسانه^۱ نسبت به دانش، انواع آن و اهمیت کاربرد دانش پرداخته‌اند و کمتر به شناخت‌شناسی^۲ این مفهوم و بررسی «به روش‌ها»ی توصیه‌شده (توسط بزرگان دین) جهت پیاده‌سازی مدیریت دانش سوق یافته‌اند.

۲. معدود پژوهش‌هایی نیز با تمرکز بر مفاهیم، مدل‌ها و فرآیندهای جاری مدیریت دانش (برخاسته از علوم جدید) به دنبال بومی‌سازی آن‌ها در بستر کتب دینی بوده؛ و به‌طور مستقیم اقدام به استخراج و یا به عبارت بهتر اکتشاف مفاهیم این حوزه از دل محتوای کتب اسلامی ننموده‌اند.

۳. در اغلب پژوهش‌های مذکور سعی بر این بوده است که از **همه منابع دینی** استفاده شود و بالطبع بررسی جامع و کامل این گونه منابع آن هم به‌صورت هم‌زمان سبب مغفول ماندن بخشی از محتوای آن‌ها، خواهد شد.

لذا این پژوهش می‌کوشد با تحلیل محتوای کیفی حکمت‌های گهربار مولای متقیان از کتاب رفیع‌الدرجه نهج‌البلاغه با رویکرد استقرا و قیاس به شناسایی مؤلفه‌های اصلی مدیریت دانش از منظر دین مبین اسلام و از دیدگاه آن بزرگوار پردازد.

روش پژوهش

در این پژوهش از تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است. روش تحلیل محتوا یکی از روش‌های تحقیق است که از گذشته‌ای نسبتاً دور مورد استفاده قرار گرفته و امروزه در علوم اجتماعی و خارج از آن کاربرد فراوانی یافته است. این روش در ساده‌ترین شکل، به بیرون کشیدن مفاهیم مورد نیاز پژوهش از متن مورد مطالعه می‌پردازد؛ مفاهیمی که در قالب مقولاتی منظم، سامان می‌یابند (کریپندورف^۳، ۱۹۸۰). با توجه به ویژگی‌های این روش تحقیق، در این پژوهش از روش تحلیل محتوای کیفی با بهره‌گیری از دو رویکرد قیاس و استقرا استفاده می‌شود (الو و کاینگاس^۴، ۲۰۰۷). تقسیم‌بندی‌های مختلفی از مراحل روش تحلیل محتوای کیفی ارائه شده است و در این مطالعه از روش سه‌مرحله‌ای آماده‌سازی، سازماندهی و گزارش استفاده شده است. در این مدل

1 Ontological

2 Epistemology

3 Krippendorff

4 Elo & Kyngas

سه مرحله‌ای برای تحلیل محتوای کیفی در دو مسیر استقرا و قیاس، گام‌های متفاوتی توصیه شده است که بسته به هدف، نوع و میزان ادبیات موجود در حوزه‌ی مورد بحث، می‌توان از گام‌های مربوطه استفاده نمود. مرحله‌ی آماده‌سازی در هر دو رویکرد (استقرایی و قیاسی) مشترک است و به انتخاب موضوع تحقیق و انتخاب واحد تحلیل باز می‌گردد (تبریزی، ۱۳۹۳).

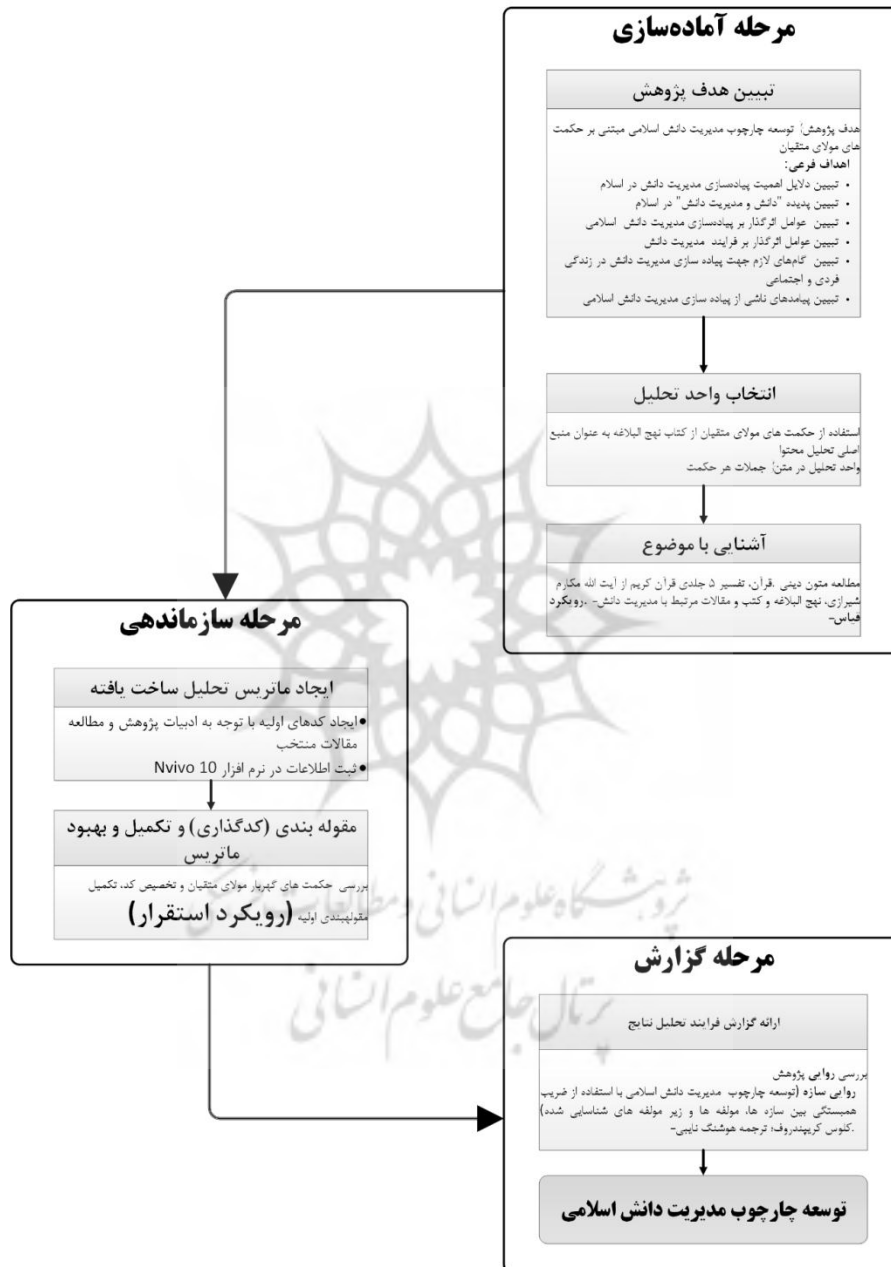
مرحله‌ی سازماندهی اطلاعات که با هدف کدگذاری مفاهیم مورد توجه قرار می‌گیرد، با توجه به منطق استقرا، قیاس و یا ترکیبی از این دو منطق دنبال می‌شود. لذا، در این پژوهش ابتدا براساس ادبیات موجود مقوله‌های اولیه (ماتریس ساخت‌نیافته) ایجاد شده (رویکرد قیاس) و با بررسی منابع منتخب، این ماتریس تکمیل و به‌روزآوری می‌شود (رویکرد استقرا) (الو و کاینگاس، ۲۰۰۷) و در پایان با محاسبه ضریب همبستگی بین سازه‌ها، مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌ها چارچوب نهایی مدیریت دانش اسلامی توسعه داده شده است (صارمی‌نیا، حسن‌زاده، الهی و منتظر، ۱۳۹۷). شایان ذکر است که جهت تسهیل فرآیند تحلیل محتوا از نرم‌افزار «ان‌وی‌و ۱۰»^۱ و در فرآیند تجزیه و تحلیل آماری از نرم‌افزار «اس‌پی‌اس‌اس ۱۶/۰»^۲ استفاده شده است. مراحل اجرای فرآیند تحلیل محتوای کیفی با دو رویکرد قیاس و استقرا در شکل ۱، قابل مشاهده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

1 NVivo 10

2 SPSS 16.0

شکل ۱. مراحل اجرای فرآیند تحلیل محتوای کیفی با دو رویکرد قیاس و استقرار برای توسعه‌ی چارچوب مدیریت دانش اسلامی برگرفته از (صارمی‌نیا، حسن‌زاده، الهی و منتظر، ۱۳۹۷)

یافته‌های پژوهش

همان‌طور که در روش پژوهش مطرح شده، این مطالعه در سه فاز آماده‌سازی، سازماندهی و گزارش جهت توسعه‌ی چارچوب مدیریت دانش اسلامی به شرح زیر ادامه می‌یابد.

۱- آماده‌سازی

این تحقیق در پاسخ به سؤال اصلی «مدیریت دانش اسلامی از دیدگاه مولای متقیان دارای چه سازه‌ها و مؤلفه‌هایی است است و این سازه‌ها و مؤلفه‌ها چه ارتباطی با هم دارند؟» طراحی و اجرا شده است و سئوالات فرعی این پژوهش عبارت‌اند از:

- شرایط علی^۱ و دلایل اهمیت پیاده‌سازی مدیریت دانش از دیدگاه اسلام چیست؟
- پدیده^۲ دانش و مدیریت دانش از دیدگاه اسلام چگونه تبیین می‌شود؟
- چه شرایط زمینه‌ای^۳ بر پیاده‌سازی مدیریت دانش اسلامی به صورت اجتماعی و فردی اثرگذار است؟
- عوامل مداخله‌گر^۴ بر فرآیند پیاده‌سازی مدیریت دانش از دیدگاه اسلام چیست؟
- کنش‌ها، راهبردها^۵ و به روش^۶ های توصیه‌شده جهت پیاده‌سازی مدیریت دانش اسلامی چیست؟
- پیامدهای^۷ منتج از پیاده‌سازی مدیریت دانش از منظر اجتماعی و فردی چیست؟
- و در پایان ارتباط بین سازه‌ها و مؤلفه‌های شناسایی شده چگونه است؟

جهت پاسخ به سئوالات پژوهش، با توجه به روش پژوهشی، علاوه بر مطالعه حکمت‌های مولای متقیان، از کتب مرجع دینی^۸ و کتب و مقالات مرجع حوزه مدیریت دانش نیز در فرآیند کدگذاری استفاده شده است. واحد تحلیل در این پژوهش، جملات مستقل در حکمت‌های مولای

-
- 1 Casual Conditions
  - 2 Central Phenomena
  - 3 Contextual Conditions
  - 4 Intervening Factors
  - 5 Strategies
  - 6 Best Practices
  - 7 Consequences

۸ قرآن کریم، تفسیر پنج جلدی قرآن کریم از آیت‌الله مکارم شیرازی، نهج‌البلاغه و ...

متقیان از کتاب ارزشمند نهج‌البلاغه^۱ است؛ به نحوی که مفهوم مورد نظر را تبادر نماید.

۲- سازماندهی

با توجه به این که در این پژوهش از روش تحلیل محتوای کیفی با رویکرد قیاس و استقرا به صورت توأمان استفاده می‌شود، در این مرحله ماتریس ساخت‌نیافته از مقوله‌ها توسعه می‌یابد و پس از آن با بررسی حکمت‌های منتخب مقوله‌های دیگر شناسایی، کدگذاری و ماتریس اولیه تکمیل و بهبود می‌یابد. تحلیل محتوای کیفی (به خصوص، با رویکرد قیاسی) شباهت بسیار زیادی به روش نظریه داده‌بنیان دارد (تبریزی، ۱۳۹۳). لذا، در این مرحله با توجه به مفاهیم اولیه در نظریه داده‌بنیان^۲، سازه‌های اصلی در شکل دهی ماتریس اولیه تعریف می‌شوند (شرایط علی، پدیده اصلی، شرایط زمینه‌ای، عوامل مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها).

با بررسی «کتب دینی» و «ادبیات پژوهش حوزه مدیریت دانش» مؤلفه‌های اولیه در هر مقوله‌ی اصلی شناسایی و ماتریس ساخت‌نیافته آن‌ها شکل می‌گیرد؛ و پس از بررسی واحد تحلیل منتخب، کدگذاری محوری صورت گرفته و پس از کدگذاری انتخابی ماتریس اولیه تکمیل و بهبود می‌یابد. در ادامه نحوه تکمیل فرآیند و مؤلفه‌های شناسایی شده در هر مقوله به تفصیل آمده‌است.

۲-۱- شرایط علی

شامل مقولاتی است که مستقیماً بر پدیده‌ی اصلی (دانش و مدیریت دانایی از دیدگاه اسلام) تأثیر گذارند و به نحوی سبب تمرکز پژوهش بر پدیده‌ی اصلی شده‌اند. در واقع، این مقولات به گونه‌ای ایجادکننده و عامل توسعه‌دهنده‌ی مفهوم دانش در اسلام هستند (وستبروک^۳، ۱۹۹۴). پس از بررسی حکمت‌های منتخب، دلایل و ضرورت اهمیت دانش و پیاده‌سازی مدیریت دانش اسلامی شناسایی شده و در دو دسته‌ی کلی دلایل بیرونی و درونی طبقه‌بندی شده‌اند.

شرایط علی درونی یا فردی عبارت‌اند از: سیری ناپذیری ذاتی انسان در یادگیری و نیاز به تحقق بصیرت و شهود وجودی در تصمیم‌گیری‌های زندگی فردی. شرایط علی بیرونی یا اجتماعی

۱ ۴۸ حکمت گهربار (صفحات ۴۴۴ الی ۵۳۳) از کتاب نهج‌البلاغه ترجمه استاد محمد دشتی

۲ مفاهیم اولیه در شکل‌گیری نظریه در روش داده بنیان عبارتند از: شرایط علی، پدیده اصلی، شرایط زمینه‌های، عوامل مداخله‌گر، کنش‌ها و راهبردها و پیامدها (تبریزی، ۱۳۹۳) که به‌عنوان اهداف پژوهش در این مطالعه مورد توجه قرار گرفته‌اند.

عبارتند از: کاهش بهانه‌جویی‌های ناآگاهانه که منتج از عدم دانش در جامعه است، کاهش خطا و ضررهای عمومی منتج از عدم اکتساب، کاربرد و تسهیم دانش و نیاز به دستیابی به بصیرت و شهود جهت جایگاه‌یابی اجتماعی.

جدول ۱، کلیه مؤلفه‌های شناسایی شده در مقوله‌ی «شرایط علی» و نحوه‌ی طبقه‌بندی آن‌ها را با توجه به تعداد کدها و حکمت‌های تخصیص یافته در فرآیند تحلیل محتوا نمایش می‌دهد.^۱

جدول ۱. مؤلفه‌های شناسایی شده و تعداد کد و حکمت تخصیص یافته در مقوله‌ی «شرایط علی اهمیت دانش و مدیریت دانش در اسلام»

تعداد کد	تعداد حکمت	شماره حکمت‌ها	مؤلفه‌ها	
۵	۵	۷۷، ۷۶، ۹۲ و ۱۳۹	سیری ناپذیری ذاتی انسان در یادگیری	درونی
۲	۲	۷۷، ۷۶	نیاز تحقق بصیرت و شهود وجودی در تصمیم‌گیری‌های زندگی فردی	
۱	۱	۲۷۶	کاهش خطا و ضررهای عمومی منتج از عدم اکتساب، کاربرد و تسهیم دانش	بیرونی
۱	۱	۲۷۶	کاهش بهانه‌جویی‌های ناآگاهانه که منتج از عدم کاربرد دانش در جامعه	
۱	۱	۷۷	نیاز به دستیابی به بصیرت و شهود جهت جایگاه‌یابی اجتماعی	
۱۰	۱۰		تجمعی/تعداد کل	

۲-۲- پدیده اصلی

پدیده‌ی موردنظر در این پژوهش «دانش و مدیریت دانش از دیدگاه اسلام» است. پدیده‌ی اصلی (محوری)، ایده یا پدیده‌ای است که اساس و محور فرآیند تمام مقوله‌های اصلی دیگر به آن ربط داده می‌شود (فرد و امامی، ۱۳۸۶). در کدگذاری اولیه مؤلفه‌های مرتبط به این سازه، از

۱ نمونه‌ای از تخصیص کد در نرم‌افزار NVivo عبارت است از: جمله پایه در حکمت منتخب: «حکمت ۲۷۶: دانش و آگاهی، راه عذر بر بهانه‌جویان را بسته است.» کد مؤلفه اختصاص یافته: شرایط علی بیرونی- کاهش بهانه‌جویی، درصد پوشش‌دهی محاسبه شده توسط نرم‌افزار: ۵۰/۳۵٪.

ادبیات پژوهش مدیریت دانش بهره جسته‌ایم.

اصولاً در تنظیم نقشه‌های دانش از مفاهیم چستی، چرایی و کجایی دانش استفاده می‌شود (اخوان و اوجدی، ۱۳۹۳) و ویژگی‌های مالک دانش نیز همان‌طوری که در ادبیات پژوهش به آن اشاره شد؛ در متون دینی حائز اهمیت است. بنابراین، مؤلفه‌های اولیه پدیده‌ی دانش و مدیریت دانش از دیدگاه اسلام عبارت‌اند از:

- **دانش چستی:** این دسته از مؤلفه‌ها بر تبیین ماهیت دانش از دیدگاه اسلام و نوع‌شناسی دانش تمرکز دارد.
- **دانش چرایی:** این دسته از مؤلفه‌ها به توصیف دلایل اهمیت دانش در اسلام و چرایی اهمیت دانش سودمند تمرکز دارند.
- **دانش کجایی:** این دسته از مؤلفه‌ها به تبیین محل ذخیره دانش از دیدگاه اسلام می‌پردازد و بر نحوه جستجو دانش تمرکز دارد.
- **مالک دانش:** در این بخش به تبیین ویژگی‌های مالک دانش حقیقی از دیدگاه اسلام می‌پردازد و چگونگی تمایز آن‌ها از سایرین را مورد توجه قرار می‌دهد.

پس از بررسی حکمت‌های منتخب، زیرمؤلفه‌های مرتبط با هر مؤلفه شناسایی شده و نحوه‌ی طبقه‌بندی آن‌ها با توجه به تعداد کدها و منابع تخصیص یافته در فرآیند تحلیل محتوا در جدول ۲، قابل مشاهده است.^۱

جدول ۲. مؤلفه‌های شناسایی شده و تعداد کد و منبع تخصیص یافته در مقوله‌ی دانش و مدیریت دانش از دیدگاه اسلام

تعداد کد	تعداد حکمت مرتبط	شماره حکمت‌ها	مؤلفه‌ها
۱	۱	۳۳۱	دانش به دو دسته دانش حسی و عقلی تقسیم‌بندی می‌شود.
۴	۴	۱۸۸، ۱۰۹، ۱۰۵، ۵	دانش به دو دسته دانش ضمنی و صریح تقسیم‌بندی می‌شود.

۱ نمونه‌ای از تخصیص کد در نرم‌افزار NVivo عبارت است از: جمله پایه در حکمت منتخب: «حکمت ۱۰۴: ای بسا دانشمندی که از نادانی هلاک شود و دانش او نفعی بدو نبخشد»، کد مؤلفه اختصاص یافته: پدیده اصلی - دانش چرایی - عملگرایی اجرایی، درصد پوشش دهی محاسبه شده توسط نرم‌افزار: ۵۲/۶۳٪.

تعداد کد	تعداد حکمت مرتبط	شماره حکمت‌ها	مؤلفه‌ها
۷	۵	۴، ۱۰۹، ۱۴۲، ۱۳۹ و ۱۹۶	دانش دارای ماهیتی ماندگار و استهلاک‌ناپذیر است.
۱	۱	۱۳۹	دانش دارایی و سرمایه ماندگار برای فرد تلقی می‌شود.
۵	۵	۵، ۴، ۸۸، ۱۰۴ و ۱۴۲	دانش در صورت عملگرایی جاری می‌تواند میراث آتی باشد.
۱	۱	۴	دانش قادر به نوآوری و خلاقیت در زندگی افراد است.
۳	۲	۹۶ و ۱۳۹	دانش اصلی نزد خداست و آن را در دل امامان به ودیعه گذارده است و لزوم توسل مورد توجه است.
۷	۶	۳۹، ۵، ۷۶، ۹۶، ۱۰۵ و ۱۳۹	دانش در قلب انسان نهادینه شده است.
۳	۳	۸۷، ۱۰۵ و ۲۸۰	مالک دانش مفید نسبت به سایرین امید بخش و کاریزماتیک است.
۷	۵	۸۷، ۱۰۵، ۱۳۹، ۲۷۵، ۱۴۲	مالک دانش مفید با کاربرد دانش خود به یقین رسیده است و درگیر شکایات نمی‌شود.
۳۹	۳۳	تجمعی پژوهش‌های علمی و مطالعات فرهنگی	

۲-۳- عوامل زمینه‌ای

ویژگی‌های زمینه‌ای عواملی را شامل می‌شوند که بدون آن‌ها تحقق ارزش‌های ناشی از مدیریت دانش از دیدگاه اسلام امکان‌پذیر نیست. زمینه یا بستر حاکم شرایط خاصی را که در آن راهبردها برای کنترل و هدایت پدیده لازم است، فراهم می‌کند. این شرایط را مجموعه‌ای از مفاهیم، مقوله‌ها و یا متغیرهای زمینه‌ای تشکیل می‌دهند (استراتوس و کوربن^۱، ۱۹۹۰). در این پژوهش، عامل زمینه‌ای اصلی الزامات و شرایط لازم جهت پیاده‌سازی مدیریت دانش در سه مؤلفه

عوامل اجتماعی، انسانی و طبیعی دسته‌بندی شده‌اند. پس از بررسی حکمت‌های منتخب، تعداد کدها و منابع تخصیص‌یافته مؤلفه‌های مرتبط با این حوزه در جدول ۳، قابل مشاهده است.^۱

جدول ۳. مؤلفه‌های شناسایی شده و تعداد کد و حکمت تخصیص‌یافته در مقوله‌ی نیازمندی‌های زمینه‌ای جهت پیاده‌سازی مدیریت دانش از دیدگاه اسلام

تعداد کد	تعداد حکمت	شماره حکمت‌ها	مؤلفه‌ها
۸	۵	۴، ۳۰، ۸۷ و ۹۲، ۱۳۹	عوامل اجتماعی: الزامات زندگی جاری انسان در کاربرد دانش در زندگی و حل مسائل زندگی اجتماعی
۷	۵	۴، ۷۷، ۹۲ و ۱۳۹، ۴۳۰	عوامل انسانی - فردی: لذتی که در کسب دانش در نهاد انسان گذارده شده است.
۲	۲	۳۰، ۸۷	عوامل طبیعی: الزامات زندگی جاری انسان در کاربرد دانش در زندگی و حل مسائل زندگی فردی
۱۷	۱۲		تجمعی

۲-۴- شرایط مداخله‌گر

این شرایط یا مقوله‌ها به جرح و تعدیل شرایط علی می‌پردازند و بر راهبردها و کنش‌های متقابل تأثیر می‌گذارند. این شرایط در راستای تسهیل یا تحدید راهبردها در حوزه‌ی مورد نظر عمل می‌کنند (استراتوس و کوربن، ۱۹۹۰). در این پژوهش عوامل مداخله‌گر، فاکتورهای تأثیرگذار در پیاده‌سازی مدیریت دانش از دیدگاه اسلام است. این دسته از مقوله‌ها به دو دسته‌ی کلی عوامل انسانی یا درونی و عوامل محیطی یا بیرونی طبقه‌بندی شده‌اند. پس از بررسی حکمت‌های منتخب، «فاکتورهای تأثیرگذار در پیاده‌سازی مدیریت دانش از دیدگاه اسلام» شناسایی شده و نحوه‌ی طبقه‌بندی آن‌ها با توجه به تعداد کدها و حکمت‌های تخصیص‌یافته در فرآیند تحلیل محتوا در

۱ نمونه‌ای از تخصیص کد در نرم‌افزار NVivo عبارت است از: جمله پایه در حکمت منتخب: «حکمت ۷۷: حکمت گمشده مؤمن است، پس آن را فراگیر گرچه از منافق باشد.»، کد مؤلفه اختصاص‌یافته: عوامل زمینه‌ای - فردی و شرایط مداخله‌گر - درونی، درصد پوشش دهی محاسبه‌شده توسط نرم‌افزار: ۵۶/۷۳٪.

جدول ۴، قابل مشاهده است.^۲

جدول ۴. مؤلفه‌های شناسایی شده و تعداد کد و حکمت تخصیص یافته در مقوله‌ی فاکتورهای تأثیرگذار در پیاده‌سازی مدیریت دانش از دیدگاه اسلام

تعداد کد	تعداد حکمت	شماره حکمت‌ها	مؤلفه‌ها	
۳	۳	۳۰، ۸۷ و ۹۲	اعتقاد به قانون‌مند بودن دنیا تسهیل‌کننده کاربرد و اکتساب دانش است	انسانی-درونی
۶	۵	۳۰، ۷۷، ۹۲، ۱۳۹ و ۱۴۲	تمایل فرد به اکتساب دانش و لذت ناشی از اکتشاف و شهود	
۳	۳	۳۰، ۸۷ و ۱۳۹	مثبت‌گرایی انسان عدم دیدگاه منفی به محیط پیرامون	
۳	۱	۱۳۹	اهمیت کار مبتنی بر دانش و مهارت در اجتماعی که فرد در آن زندگی می‌کند	محیطی-بیرونی
۲	۲	۱۳۹ و ۸۷	دیدگاه اجتماع به فرد دانا و دارای دانش و مهارت	
۳	۲	۱۳۹ و ۳۶۴	میزان شایسته‌گرایی در انتخاب شاغل در اجتماعی که فرد در آن زندگی می‌کند.	
۲۰	۱۶		تجمعی	

۲-۵- راهبردها و کنش‌ها

راهبردها بیانگر آن دسته از تعاملات و کنش‌هاست که در پاسخ به شرایط علی به دنبال تحقق پدیده‌ی اصلی در بستر، حاکم هستند. این راهبردها به شکلی هدفمند انتخاب می‌شوند و به پدیده محوری جامه‌ی عمل می‌پوشانند (استراتوس و کورین، ۱۹۹۰). در این پژوهش راهبردها و کنش‌ها «به روش‌هایی^۱ جهت پیاده‌سازی مدیریت دانش از دیدگاه اسلام» هستند. این دسته از مقوله‌ها نیز با توجه به بررسی ادبیات پژوهش در حوزه‌ی مدیریت دانش (نوناکا^۲، ۱۹۹۴؛ پروبست، راثوب و بوچل^۳، ۱۹۹۸؛ صارمی‌نیا و ستار، ۲۰۱۳) به ۵ دسته‌ی کلی طبقه‌بندی شده‌اند.

1 Best Practices

2 Nonaka

3 Probst, Bu'chel, & Raub

- **ارزیابی دانش:** شناسایی دانش سودمند و دانش فاقد ارزش (در برخی موارد مهلک) براساس معیارهای تعیین شده در حکمت‌های مولای متقیان (حکمت‌های ۸۸، ۱۳۹، ۱۴۲، ۱۰۴ و ...).
- **اكتساب و تسخير دانش:** استفاده از نکات و به روش‌هایی که برای اکتساب و تسخیر دانش به مسلمانان توصیه شده است (حکمت‌های ۷۶، ۷۷، ۹۱، ۹۲، ۹۴، ۱۳۹، ۱۴۲، ۱۶۳، ۱۷۳، ۱۹۶، ۱۹۹، ۲۶۶، ۳۱۲، ۳۶۴، ۴۴۹ و ۴۵۰).
- **تسهیم دانش:** تمرکز بر راهکارهای توصیه شده و دلایل تسهیم دانش در جامعه و بین افراد (حکمت‌های ۸۸، ۱۷۳، ۱۹۶ و ۲۴۴).
- **کاربرد دانش:** استفاده از نکات و به روش‌های توصیه شده جهت کاربرد دانش و کسب ارزش از دانش اکتساب شده با هدف دستیابی به یقین، بصیرت و صبر (حکمت‌های ۸۸، ۱۰۴، ۱۴۲، ۲۶۶، ۲۷۵، ۲۷۶، ۳۵۸ و ۳۶۴).
- **هدف‌گذاری محتوایی در اکتساب دانش:** تأکید بر تلاش آگاهانه در جهت کسب دانش با هدف گذاری در جهت کسب طاعات الهی و منفعت جمعی (حکمت‌های ۱۳۹، ۱۰۴ و ...).

پس از بررسی منابع منتخب، «به روش‌های پیاده‌سازی مدیریت دانش از دیدگاه اسلام» شناسایی شده و نحوه‌ی طبقه‌بندی آن‌ها با توجه به تعداد کدها و حکمت‌های تخصیص یافته در فرآیند تحلیل محتوا در جدول ۵، قابل مشاهده است.

جدول ۵. مؤلفه‌های شناسایی شده و تعداد کد و حکمت تخصیص یافته در مقوله به روش‌های پیاده‌سازی مدیریت دانش از دیدگاه اسلام

تعداد کد	تعداد حکمت	شماره حکمت‌ها	مؤلفه‌ها		
۶	۵	۸۸، ۹۴، ۱۰۴، ۱۴۲ و ۳۵۸	ارزنده‌ترین نوع دانش خود را در عملکرد درست نمایان می‌کند	شناسایی دانش ارزشمند	ارزیابی دانش
۲	۲	۱۳۹ و ۱۴۲	دانشی ارزنده است که در کسب طاعات الهی باشد.		

تعداد کد	تعداد حکمت	شماره حکمت ها	مؤلفه ها		
			ارزیابی دانش	ارزش و مهلک	شناسایی دانش فاقد ارزش و مهلک
۱	۱	۱۳۹	دانشی که با هدف سوء نسبت به دیگران کسب گردد فاقد ارزش است.		
۲	۲	۱۴۲ و ۱۳۹	دانش غیر مانا که با مرگ اهلش می‌میرد.		
۲	۲	۱۴۲ و ۱۳۹	فرمانبرداری ناآگاهانه از دانشمند.		
۵	۵	۸۸، ۹۴، ۱۳۹، ۱۴۲ و ۳۳۰	کم‌بهاترین دانش، اظهار فضل است. (صرفاً کلامی و عدم عملگرایی)		
۲	۲	۳۰	تلاش جهت اکتساب دانش از طریق تجارب شخصی		
۱	۱	۳۰ و ۳۱۲	تسخیر دانش از مریبان امر با پرسش‌گری کنجکاوانه و غیرمؤدی		
۳	۳	۳۰، ۷۶ و ۷۷	استفاده از روش‌های پیشینیان و تجارب سایرین جهت اکتساب دانش		
۵	۵	۳۰، ۷۷، ۱۰۹، ۱۳۹ و ۱۹۹	نگرش هوشمندانه به پدیده‌ها جهت اکتشاف و شهود		
۱	۱	۱۷۳	آموزش دانش به دیگران		
۲	۲	۱۴۲ و ۲۴۴	امر به معروف و نهی از منکر با رعایت اصول		
۳	۳	۹۱، ۱۷۳ و ۱۸۸	تبادل و گفتگو و تسهیم هم‌زمان دانش جمعی		
۳	۳	۹۱، ۱۷۳ و ۱۸۸	داستان‌سرایی و تسهیم غیرهم‌زمان دانش جمعی		
۲	۲	۹۱ و ۱۰۹	رایزنی و بررسی در انجام امور با یقین به انتخاب بهینه‌ترین راه‌حل		
۴	۴	۳۰، ۹۴ و ۲۶۶	کسب یقین نسبت به دانش کسب‌شده از طریق کاربرد دانش		
۶	۶	۳۰، ۱۰۴، ۱۴۲، ۲۶۶، ۳۶۴ و ۳۵۸	کاربرد دانش در سطح آزمایش		
۷	۷	۸۸، ۱۰۴، ۱۴۲، ۲۶۶، ۲۷۵، ۳۶۴ و ۳۵۸	کاربرد دانش در فعالیت‌های عام المنفعه و اجتماعی		
۶	۶	۸۸، ۱۰۴، ۱۴۲، ۲۶۶، ۳۶۴ و ۳۵۸	کاربرد دانش در کار و زندگی شخصی		

تحلیل محتوای کیفی حکمت‌های امیرمؤمنان علی (ع) در نهج البلاغه از منظر مدیریت دانایی	۲۳ /
--	------

مؤلفه‌ها	شماره حکمت‌ها	تعداد حکمت	تعداد کد
هدف‌گذاری محتوایی دانش به صورت فردی و اجتماعی	۳۰ و ۱۳۹	۲	۳
تجمعی		۶۴	۶۶

۲-۶- پیامدها

در صورتی که پدیده‌ی محوری با موفقیت هدایت شود، تأمین‌کننده‌ی شرایط علی خواهد شد. در واقع، راهبردها برای هدایت پدیده‌ی محوری پیامدهایی دارند که سبب حل مسأله/ نیاز علی می‌شوند (صادابی^۱، ۲۰۰۶). در این پژوهش پیامدها «نتایج ناشی از مدیریت دانش اسلامی» است و این پیامدها به دو دسته پیامدهای اجتماعی و فردی دسته‌بندی شده‌اند. پس از بررسی حکمت‌های منتخب، مؤلفه‌های هر کدام از مؤلفه‌های فردی اجتماعی در پیامدهای ناشی از مدیریت دانش اسلامی شناسایی شده‌اند و نحوه‌ی طبقه‌بندی آن‌ها با توجه به تعداد کدها و حکمت‌های تخصیص یافته در فرآیند تحلیل محتوا در جدول ۶، قابل مشاهده است.^۲

جدول ۶. مؤلفه‌های شناسایی شده و تعداد کد و حکمت تخصیص یافته در مقوله‌ی پیامدهای ناشی از مدیریت دانش اسلامی

مؤلفه‌ها	شماره حکمت‌ها	تعداد حکمت	تعداد کد
اکتساب و کاربرد دانش در زندگی فردی سبب ازدیاد نعمت‌های الهی برای صاحب دانش خواهد شد.	۳۶۴	۱	۱
نهادینه‌شده دانش در زندگی فردی سبب تحقق بصیرت و توان حل مسأله خواهد شد.	۱۰۵، ۸۸، ۳۰، ۱۹۹، ۱۴۲، ۱۳۹ و ۳۶۴	۷	۸
اکتساب دانش ذاتاً سبب خشنودی و رضایتمندی درونی انسان است.	۱۳۹، ۱۰۵، ۳۰، ۳۶۴ و ۱۴۲	۵	۶

1 Suddaby

۲ نمونه‌ای از تخصیص کد در نرم‌افزار NVivo عبارت است از: جمله پایه در حکمت منتخب: «حکمت ۸۹: این دل‌ها همانند بدن‌ها افسرده شوند، پس برای شادابی آن‌ها از حکمت‌ها و سخنان نغز استفاده کنید.»، کد مؤلفه اختصاص یافته: پیامد- فردی، درصد پوشش دهی محاسبه شده توسط نرم‌افزار: ۴۳/۶۷٪.

تعداد کد	تعداد حکمت	شماره حکمت‌ها	مؤلفه‌ها	
۱	۱	۸۹	کاربرد دانش در زندگی فرد در شادابی جسم و تندرستی او مؤثر خواهد بود.	فردی
۵	۵	۳۰، ۸۹، ۱۰۵، ۱۳۹ و ۱۴۲	دستیابی به توان حل مساله ناشی از دانش سبب پرورش صبر آگاهانه در مقابل مصائب خواهد شد.	
۲	۲	۳۰ و ۱۳۹	مالک دانش سودمند در اجتماع خوشنام خواهد بود	اجتماعی
۲	۲	۳۰ و ۳۶۴	نهادینه‌شده دانش در زندگی فردی و اجتماعی سبب تحقق بصیرت و ایجاد جایگاه هدایت‌گری اجتماعی برای وی خواهد شد.	
۲	۲	۷۰، ۱۳۹	اکتساب و کاربرد دانش سبب گسترش نیازهای مردم و اجتماع نسبت به مالک دانش می‌گردد.	
۲۷	۲۵		تجمعی	

۳- گزارش (توسعه‌ی چارچوب مدیریت دانش از دیدگاه اسلام)

پیش از این سازه‌های اصلی مرتبط با دانش و مدیریت دانش از دیدگاه اسلام استخراج شده از حکمت‌های گهربار مولای متقیان به همراه مؤلفه و زیر مؤلفه‌های آنها و نحوه‌ی طبقه‌بندی آنها طی فرآیند تحلیل محتوا شناسایی شد. در این بخش، جهت شناسایی ارتباط فی مابین سازه‌ها و مؤلفه‌های اصلی پژوهش از ماتریس کدینگ داده‌ها و محاسبه‌ی ضریب همبستگی بین مؤلفه‌ها، استفاده شده است.

مؤلفه‌های سطر و ستون این ماتریس عبارت است از سازه‌ها، مؤلفه‌ها و زیر مؤلفه‌های شناسایی شده در فرآیند تحلیل محتوا و ارزش هر سطر عبارت است از تعداد کدهای تخصیص داده شده در فرآیند تحلیل محتوا به صورت مشترک به دو مؤلفه سطر و ستون ماتریس است؛ به نحوی که محاسبه ارزش هر سؤال به شرح ذیل می‌باشد:

$$V_{i,j} = \sum_{t=1}^{t=480} \begin{cases} 1 & \text{if } Source_t \text{ get Code In } C_i \text{ AND Component } C_j \\ 0 & \text{if } Source_t \text{ ! get Code In } C_i \text{ OR Component } C_j \end{cases}$$

$V_{i,j}$ مقدار عددی در سلول سطر i ام و ستون j ام. $Source_t$ بخش انتخاب شده از حکمت t ام که در تحلیل محتوا در برگیرنده کد انتخابی است.

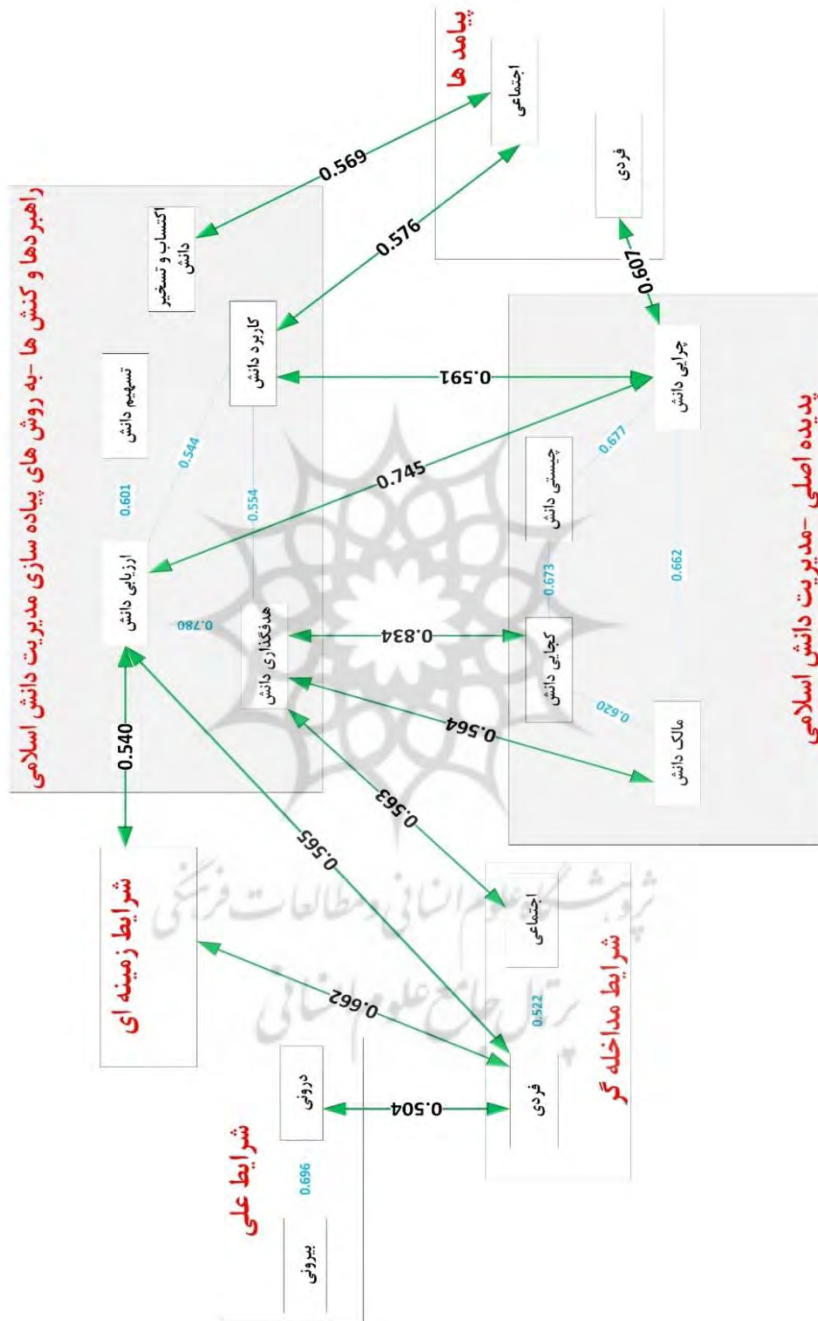
محاسبات آماری در نرم‌افزار «اس‌پی‌اس‌اس» صورت گرفته است و ضریب همبستگی بین مؤلفه‌های اصلی محاسبه شده است. ضرایب همبستگی بالای ۵۰٪ به عنوان وجود همبستگی محسوب شده است و به صورت رابطه دو سویه در برقراری رابطه بین مؤلفه‌ها در چارچوب نهایی مورد استفاده قرار گرفته‌اند. در تصویر ۲، چارچوب مدیریت دانش از دیدگاه اسلام (سازه‌ها، مؤلفه‌ها، ارتباط مؤلفه‌ها، جهت این روابط و وزن هر رابطه) براساس ضریب همبستگی نمایش داده شده است.

در جدول ۷ نحوه سنجش روایی پژوهش مبتنی بر تحلیل محتوا با استناد به کتاب مبانی روش‌شناسی تحلیل محتوا کریندروف ارائه شده است.

جدول ۷. معیارهای سنجش اعتبار در تحلیل محتوا و نحوه بررسی آن‌ها در این پژوهش

نحوه بررسی معیار در این پژوهش	معیارهای سنجش اعتبار		
	طرح	نوع	
در نهایت با استفاده از ماتریس کدینگ در مؤلفه‌ها و فراوانی مشترک آن‌ها و محاسبه ضریب همبستگی پیرسون فی‌مابین آن‌ها، نحوه ارتباط بین مؤلفه‌های اصلی چارچوب شناسایی شد و در پدیده اصلی نیز ارتباط بین زیر مؤلفه‌ها از همین طریق شناسایی گردد که منجر به ترسیم چارچوب گردید.	ارزیابی میزان مدل‌سازی یا شبیه‌سازی یا ارائه کارکردی روابط درون متن داده‌ها از سوی عمل تحلیل اطلاق می‌شود	اعتبار سازه	اعتبار معطوف به فرآیند

نحوه بررسی معیار در این پژوهش	معیارهای سنجش اعتبار		نوع	اعتبار
	طرح	اعتبار		
با توجه به اینکه در مؤلفه پدیده اصلی، چارچوب نهایی با استفاده از ساختار درختی نحوه دستیابی به بلوک دانشی موردنیاز را در موقعیت‌های مختلف (پیش‌بینی شده)	میزان هم‌خوانی پیش‌بینی‌های حاصل از یک روش با واقعیت‌هایی است که به‌طور مستقیم مشاهده می‌شوند.	اعتبار پیش‌بین	معطوف به نتیجه	اعتبار
ادعا پژوهش توسعه "مدل مدیریت دانش اسلامی براساس حکمت‌های مولای متقیان" زمان می‌باشد و نتایج پژوهش نیز، شرایط زمینه‌ای، شرایط مداخله‌گر، راهبردهای تحقق پدیده اصلی (مدیریت دانش اسلامی) و مشخصات و ویژگی‌های آن و در نهایت پیامد استفاده از آن را ارائه می‌دهد.	آیا نتایج پژوهش با چیزی که ادعا می‌شود همبستگی لازم را دارد؟	اعتبار همبستگی		
نمونه‌گیری در این تحلیل کاملاً هدفمند است و به‌صورت تصادفی انتخاب نشده است.	ارزیابی میزان نا اریب بودن نمونه از جامعه آماری مورد بررسی	اعتبار نمونه‌گیری	معطوف به داده‌ها	اعتبار
همان‌طوری که پیش از این مطرح شد، داده‌های مورد استفاده در این پژوهش حکمت‌های گهر بار مولا متقیان است که محتوای آن‌ها کاملاً از کتاب ارزشمند نهج‌البلاغه قابل	این نوع اعتبار با فرآیند گردآوری داده‌ها ارتباط دارد، به نحوی که هر چه فرآیند گردآوری داده‌ها ساختمندتر باشد، تکنیک تحقیق به‌ندرت دچار مسأله اعتبار معنایی می‌شود.	اعتبار معنایی		

شکل ۲. ارتباط بین سازه‌ها و مؤلفه‌های هر سازه در چارچوب پیشنهادی مدیریت دانش اسلامی

بر طبق چارچوب مدیریت دانش توسعه یافته، **شرایط علی بیرونی** (الزام به کاهش سعی و خطا ناشی از عدم دانش از یک سو و نیاز انسان به جایگاه یابی اجتماعی مبتنی بر بصیرت و شهود از سوی دیگر؛ در کنار توصیه مسلمانان به کاهش بهانه جویی های ناآگاهانه منتج از عدم دانش) ترغیب کننده انگیزه های **علی درونی** انسان (نیاز به کاربرد دانش در حل مسائل زندگی و وقوف به سیری ناپذیری ذاتی انسان در کسب دانش) شده است. این انگیزه های درونی به عنوان محرک اصلی توجه به دانش و مدیریت دانش مورد تأکید قرار گرفته اند.^۱

شرایط علی درونی سبب تحریک شرایط **مداخله گر درونی - انسانی** (ایجاد مثبت گرایی در انسان و در نتیجه اعتقاد به قانون مند بودن دنیا و تمایل فرد به اکتساب و کاربرد دانش) می گردد.^۲ این شرایط درونی تأمین کننده بستری جهت برقراری شرایط مداخله گر محیطی در جامعه می گردد.^۳ حال در جامعه ای که شرایط **مداخله گر بیرونی - محیطی** (کار مبتنی بر دانش و مهارت در جامعه ارزشمند است و در نتیجه شایسته سالاری در انتخاب شاغل مرسوم است و دیدگاه جامعه نسبت به افراد دانا مثبت است) برقرار است؛ که خود پیشرانی جهت شرایط زمینه ای هستند.^۴

کلیه شرایط **مداخله گر فردی و عوامل زمینه ای** (اعم از اجتماعی، فردی و طبیعی) هدایت کننده راهبردها و کنش های مدیریت دانش از دیدگاه اسلام است به نحوی که براساس این عوامل زمینه ای و هنجاری، ارزش گذاری دانش (دانش سودمند و مهلک) در جامعه نهادینه می گردد.^۵ شرایط **مداخله گر اجتماعی** سبب هدف گذاری آینده نگرانه در فرآیند اکتساب و کاربرد دانش می شود.^۶

با **ارزش گذاری** مناسب دانش و **هدف گذاری** استراتژیک دانش سودمند، از روش های توصیه شده در حکمت های مولا متقیان، با هدف **تسهیم دانش** (آموزش دانش به دیگران، امر به معروف و نهی از منکر با رعایت اصول، تبادل و گفتگو و تسهیم هم زمان دانش جمعی، داستان سرایی و تسهیم غی هم زمان دانش جمعی و رایزنی جهت انتخاب بهینه ترین راه حل) و

۱ با ضریب همبستگی ۰/۶۹۶

۲ با ضریب همبستگی ۰/۵۰۴

۳ با ضریب همبستگی ۰/۵۲۲

۴ با ضریب همبستگی ۰/۶۶۲

۵ با ضرایب همبستگی ۰/۵۴۰ و ۰/۵۹۵

۶ با ضریب همبستگی ۰/۵۶۳

کاربرد دانش (کاربرد دانش در سطح آزمایشی با هدف کسب یقین به اعتبار دانش، در کار و زندگی شخصی و در فعالیت‌های عام‌المنفعه و اجتماعی) استفاده می‌گردد.^۱

کلیه این به روش‌ها سبب توسعه و تسهیم دانشی با **ماهیت** دوگانه «حسی-عقلی» و «ضمنی-صریح» با قابلیت ماندگاری در قلب **مالک** خود می‌گردد^۲ که قادر است **پیامدهای فردی** (ازدیاد نعمت‌های الهی، توان حل مسأله، خشنودی و رضایت‌مندی درونی، شادابی جسم و تندرستی و پرورش صبرآگاهانه در مقابل مصائب) و **اجتماعی** (خوشنامی، ایجاد جایگاه هدایت‌گری اجتماعی و گسترش نیازهای مردم و اجتماع نسبت به مالک دانش) کارا، مؤثر و بسیار ماندگاری را در جامعه دانش‌محور مسلمین ایجاد کند.^۳

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

۱- تحلیل یافته‌های پژوهش

اهمیت مهارت و دانش در زندگی انسان از دیرباز مطرح بوده است. اما دیرزمانی نیست که دانش را به‌عنوان سرمایه فردی و اجتماعی تعبیر نموده و مدیریت آن به الزامی جهت پویایی و رقابت‌پذیری تبدیل شده است. در دین مبین اسلام توجه به تفکر، تعقل و دانش‌پژوهی در سطح زندگی فردی اجتماعی بسیار توصیه شده است و با توجه به اینکه معجزه پیامبر اسلام (ص) نیز کتابی سراسر معرفت، بهجت و حکمت است؛ این خود نشان از اهمیت علم در اسلام دارد. در اسلام شروع، خاتمه و میانه راه و همه و همه با علم و معرفت، سنجیده می‌شود و عالم و دانشجو و کاسب علم از ثواب و قرب زیادی برخوردار می‌باشند. نزول قرآن بر پیامبر اکرم با «خواندن»، «علم» و «کتابت» آغاز شد و پیوسته مسلمانان را به تفکر و تدبّر در هر چه آفریده شده است، فراخواند.^۴ اهمیت این موضوع و کاستی‌های ادبیات پژوهش حوزه دانش‌پژوهی در کتب دینی، این جانب را برآن داشت تا به بررسی یکی از کتب رفیع دینی مسلمانان از منظر دانش و مدیریت دانش در زندگی فردی و اجتماعی بپردازم. لذا با استفاده از «تحلیل محتوای کیفی حکمت‌های

۱ با ضرایب همبستگی ۰/۵۴۴ و ۰/۶۰۱

۲ با ضرایب همبستگی ۰/۸۳۴ و ۰/۷۴۵

۳ با ضرایب همبستگی ۰/۵۶۹ و ۰/۵۷۶

۴ البته اینکه تا چه حد مسلمانان به نکته توجه و عمل کرده‌اند جای تأمل، تحقیق و پژوهش دارد.

مولای متقیان با دو رویکرد استقرا و قیاس» از یک سو و «بررسی سیستماتیک ادبیات پژوهش در حوزه‌ی مدیریت دانش» از سوی دیگر، سازه‌ها، مؤلفه‌ها و زیر مؤلفه‌های مطرح شده در حوزه دانش و مدیریت دانش استخراج شده است و با بررسی میزان همبستگی و ارتباط بین مفاهیم چارچوب مدیریت دانش اسلامی ارائه شده است.

در فاز اول این پژوهش، در پاسخ به سئوالات فرعی پژوهش «سازه‌های دانش و مدیریت دانش اسلامی» شناسایی شده است. این مؤلفه‌ها به شش دسته‌ی کلی طبقه‌بندی شده‌اند: «شرایط علی»، «پدیده دانش از دیدگاه اسلام»، «شرایط زمینه‌ای تسهیل کننده مدیریت دانش اسلامی»، «عوامل مداخله‌گر فرآیند مدیریت دانش اسلامی»، «راهبردها و به‌روش‌های توصیه‌شده جهت مدیریت دانش اسلامی» و «پیامدهای فردی و اجتماعی منتج از پیاده‌سازی مدیریت دانش اسلامی».

در مرحله‌ی بعد، جهت پاسخ به سؤال اصلی پژوهش، با استفاده از محاسبه‌ی ضریب همبستگی بین سازه‌های اصلی، مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های آن‌ها، «چارچوب مفهومی مدیریت دانش اسلامی» ارائه شده است. چارچوب نهایی تأمین کننده «جریان فی‌مابین مؤلفه‌ها» جهت تسهیل پیاده‌سازی مدیریت دانش از دیدگاه اسلام است.

۲- وجه تمایز اثر

ادبیات اندک حوزه مدیریت دانش اسلامی و تمرکز محدود هر پژوهش نشان از مهجور ماندن این مبحث در مطالعات موجود دارد. علاوه بر اندک بودن مطالعات، سه نکته‌ی ذیل در این خصوص حائز اهمیت است:

- اغلب مطالعات به ارائه یک دیدگاه هستان‌شناسانه نسبت به دانش، انواع آن و اهمیت کاربرد دانش پرداخته‌اند و کمتر به شناخت‌شناسی این مفهوم و بررسی به‌روش‌های توصیه‌شده (توسط بزرگان دین) جهت پیاده‌سازی مدیریت دانش سوق یافته‌اند.
- محدود پژوهش‌هایی نیز با تمرکز بر مفاهیم، مدل‌ها و فرآیندهای جاری مدیریت دانش (برخاسته از علوم جدید) به دنبال بومی‌سازی آن‌ها در بستر کتب دینی بوده؛ و به‌طور مستقیم اقدام به استخراج و یا به عبارت بهتر اکتشاف مفاهیم این حوزه از دل محتوای کتب اسلامی ننموده‌اند.
- در اغلب پژوهش‌های مذکور سعی بر این بوده است که از همه منابع دینی استفاده شود

اما تمرکز اصلی این پژوهش بر بررسی محتوایی تحلیلی و همه‌جانبه حکمت‌های مولای متقیان است.

معهدا وجه تمایز اصلی این پژوهش با سایر پژوهش‌های این حوزه تمرکز بر رفع سه شکاف پژوهشی فوق‌الذکر است. در این پژوهش با استفاده از تحلیل محتوای کیفی (یکی از کتب دینی) حکمت‌های گهر بار مولای متقیان از کتاب رفیع‌الدرجه نهج‌البلاغه با رویکرد استقرا و قیاس اقدام به شناخت‌شناسی و هستان‌شناسی مفهوم مدیریت دانش اسلامی نموده است و از نظر کاربرد این روش‌شناسی پژوهش نیز در این حوزه نوین است.

۳- پیشنهادات اجرایی مبتنی بر «چارچوب مدیریت دانش از دیدگاه اسلام»

براساس این چارچوب، پیامد فردی و اجتماعی یک جامعه دانش‌محور به تعبیر مولای متقیان ایجاد «خوشنودی و رضایتمندی فردی»، «توان حل مسأله»، «شادابی جسم و تندرستی»، «ازدیاد نعمت‌های الهی» و «پرورش صبر آگاهانه در مقابل مصائب» است. کدام‌یک از پیامدهای چهارگانه ذکر شده در جامعه کنونی ما جایی برای خودنمایی دارد؟

کم‌رنگ شدن محسوس پیامدهای فردی و اجتماعی مذکور در ایران، نشان از ضعف شیعه علی‌این‌ابطال در تحقق جامعه دانش‌محور به تعبیر مولای خود دارد. معهدا جهت نزدیک شدن یا بهتر بگوییم، جهت‌گیری به‌سوی چنین جامعه‌ی دانش‌محوری پیشنهادات اجرایی پژوهش برگرفته از شرایط زمینه‌ای (ایجاد بستری جهت پیاده‌سازی مدیریت دانش)، عوامل مداخله‌گر (تسهیل‌کننده پیاده‌سازی مدیریت دانش) و راهبردها به شرح ذیل پیشنهاد می‌گردد:

- افزایش تمایل افراد به اکتساب دانش از طریق:
  - تربیت افرادی معتقد به قانون‌مندی دنیا (آموزش و پرورش و آموزش عالی)
  - کاهش ناامیدی و افزایش دیدگاه مثبت‌گرایی در جوانان
- بهبود نظام‌های اجتماعی و جایگاه افراد خبره و دانا در جامعه از طریق:
  - ارزش‌گذاری واقعی و ملموس به کار مبتنی بر مهارت و دانش
  - شایسته‌سالاری در انتخاب شاغل
- بهبود نظام‌های آموزشی در سطوح آموزش پرورش، آموزش عالی و حین خدمت
  - ایجاد محیط آموزشی مبتنی بر تجربه، پرسش‌گری کنجکاوانه و نگرش هوشمند

- برقراری آموزش حین خدمت مبتنی تجربه و کاربرد دانش، تبادل دانش
- تمرکز بر انتقال دانش با استفاده از داستان‌سرایی (تسهیل انتقال و هم‌خوانی با فرهنگ)

۴- پیشنهادات پژوهشی

با توجه به اینکه هدف اصلی این پژوهش توسعه چارچوبی مفهومی با دیدگاه هستان‌شناسانه، شناخت‌شناسانه و در عین حال پدیدارشناسانه از دانش و مدیریت دانش از دیدگاه اسلام است ولی به دلیل اهمیت تحلیل جامع محتوایی متون، صرفاً به ارائه چارچوب، بر مبنای حکمت‌های مولای متقیان در نهج البلاغه پرداخته است. معیناً پیشنهاد می‌گردد؛ چارچوب توسعه یافته با بررسی سایر متون و حفظ سازه‌ها و مؤلفه‌های اصلی پیشنهادی توسعه یابد و زیرمؤلفه‌ها تکمیل گردد. از سوی دیگر این پژوهش نیز مانند سایر پژوهش‌های کیفی از اثرپذیری زمینه‌ای محقق رنج می‌برد؛ لذا تکرار آن اعتبار پژوهش را توسعه و بهبود خواهد داد و در پایان سخن خود را با چند بیتی از مولانای بلخی مزین می‌کنم.

علم دریایست بی حد و کنار	طالب علمست غواص بحار
گر هزاران سال باشد عمر او	او نگردد سیر خود از جستجو
کان رسول حق بگفت اندر بیان	اینک منهومان هما لا یشبعان

منابع

فارسی

قرآن کریم.

نهج البلاغه (فرمایشات گهربار امام علی(ع)). رضی، سید ترجمه دشتی، محمد. (۱۳۸۹). قم: انتشارات علویون.

نهج لفصاحه، ترجمه: پاینده، ابوالقاسم. (۱۳۸۲). تهران، انتشارات دنیای دانش،

اخوان، پیمان و اجودی، الهام. (۱۳۹۳). گام‌های عملیاتی مدیریت دانش: نقشه‌های دانش. تهران: آتی نگر.

اخوان، پیمان و خادم‌الحسینی، سید پیمان. (۱۳۹۲). تبیین مدیریت دانش از دیدگاه اسلام. دو فصل‌نامه مدیریت

اسلامی، ۲۱ (۲)، ۹۹-۱۲۶.

افرازه، عباس. (۱۳۸۶). مدیریت دانش (مفاهیم، مدل‌ها، اندازه‌گیری و پیاده‌سازی). تهران: دانشگاه صنعتی امیر کبیر.

- تبریزی، منصوره. (۱۳۹۳). تحلیل محتوای کیفی از منظر رویکردهای قیاسی و استقرایی. فصل‌نامه علوم اجتماعی، ۶۴، ۱۰۵-۱۳۸.
- تمیمی آمدی، ابوالفتح عبدالواحد بن محمد تمیمی آمدی (۱۳۶۸). ترجمه: رجایی، سید مهدی. غررالحکم و دررالکلم - روایات امام علی (ع).
- تولایی، رضا، و رضائیان، علی. (۲۰۱۰). بررسی مفهوم دانش در منابع اسلامی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه امام صادق.
- حرّانی، ابن شعبه. (قرن چهارم هجری قمری). ترجمه: حسن‌زاده، محمد صادق (۱۳۷۶). تحف العقول. تهران. قم
- دانایی فرد، حسن، امامی، سید مجتبی. (۱۳۸۶). استراتژی پژوهش‌های کیفی: تاملی بر نظریه‌پردازی داده بنیاد، فصل‌نامه اندیشه مدیریت راهبردی، ۶۹، ۱۳-۹۸.
- صارمی‌نیا، صبا، حسن‌زاده، علیرضا، الهی، شعبان و منتظر، غلامعلی. (۱۳۹۷). توسعه چارچوب مفهومی جهت رهنمائی مدیریت دانش سازمانی: تحلیل محتوای کیفی. پژوهش‌نامه پردازش و مدیریت اطلاعات، ۱ (۹۵)، ۱۷۱-۲۰۴.
- کلینی، محمدابن یعقوب (۱۳۹۰). ترجمه مصطفوی، سید جواد. اصول کافی: جلد چهارم. انتشارات دارالتقلین. لطیفی، محمود. (۱۳۷۹). چهل حدیث سیره علوی. قم - الهادی: المعروف.
- مجلسی، محمدباقر. ب. (۱۳۸۶). بحارالانوار، انتشارات اسلامیة.
- محمدی ری‌شهری، محمد. (۱۳۷۷). میزان‌الحکم. قم: دارالحدیث.
- منطقی، حسن، و اکبری، ظاهر. (۱۳۹۲). مدیریت دانش با الهام از منابع اسلامی. اسلام و پژوهش‌های مدیریتی، ۳ (۱)، ۵۹-۷۶.

لاتین

- Cacciatori, E. (2008). Memory objects in project environments: Storing, retrieving and adapting learning in project-based firms. *Research Policy*, 37, 1591-1601 .
- Elo, S., & Kyngas, H. (2007). The Qualitative Content Analysis Process. *Journal of a Advanced Nursing, Wiley online library* .
- Gillian, F., & Fenwick, J. (2015). The influence of Islamic values on management practice in Morocco. *European Management Journal*, 33(2), 143-156 .
- Kamhawi, E. M. (2010). The three tiers architecture of knowledge flow and management activities. *Information and Organization*, 20, 169-186 .
- Krippendorff, K. (1980). **Content Analysis: An Introduction to its Methodology**: Sage Publications, Newbury Park.
- Leseure, M. J., & Brookes, N. J. (2004). Knowledge management benchmarks for project management. *Journal of Knowledge Management*, 8(1), 103-116 .
- Nonaka, I. (1994). A dynamic theory of organizational knowledge creation. *Organization Science*, 5(1), 14-37 .
- Nonaka, I., & Takeuchi, H. (1995). **The knowledge creating company**. Oxford University Press .

- Probst, G., Bu'chel, B., & Raub, S. (1998). Knowledge as strategic resource In G. Krogh, Ross, J. and Kleine, D. (Eds) (Ed.), *Knowing in Firms. Understanding, Managing and Measuring Knowledge* (pp. 240-252). London/New Delhi: Sage.
- Sareminia, S., & Satar, M. (2013). Developing Project Knowledge Management Strategy Model : Designing and Evaluating. Paper presented at the *International Project Management Conference*, Razi Center; Tehran; Iran .
- Strauss, A., & Corbin, B. (1990). Grounded Theory Research: procedures, canons and evaluative criteria. *Qualitative Sociology*, 13(1)
- Suddaby, R. (2006). From The Editors:What Grouded Theory Is no. *Academy of Management Journal*, 49(4), 633-642 .
- Westbrook, L. (1994). Qualitative research methods :A review of major stages, data analysis techniques, and quality controls. *Information Science Research*, 16(3), 241-254 .

پیوست

جدول کدگذاری سه سطحی

تعداد حمکت مرتبط	تعداد کد	مؤلفه‌ها		
		سطح ۱	سطح ۲	سطح ۳
۵	۵	تربیت ارتباط علمی	درونی	سیری ناپذیری ذاتی انسان در یادگیری
۲	۲			نیاز تحقق بصیرت و شهود وجودی در تصمیم‌گیری‌های زندگی فردی
۱	۱		بیرونی	کاهش خطا و ضررهای عمومی منتج از عدم اکتساب، کاربرد و تسهیم دانش
۱	۱			کاهش بهانه‌جویی‌های ناآگاهانه که منتج از عدم کاربرد دانش در جامعه
۱	۱			نیاز به دستیابی به بصیرت و شهود جهت جایگاه‌یابی اجتماعی
۱	۱	پدیده اصلی (مدیریت دانش اسلامی)	دانش چیستی	دانش به دو دسته دانش حسی و عقلی تقسیم‌بندی می‌شود.
۴	۴			دانش به دو دسته دانش ضمنی و صریح تقسیم‌بندی می‌شود.
۵	۷			دانش دارای ماهیتی ماندگار و استهلاک‌ناپذیر است.
۱	۱		دانش دارایی و سرمایه ماندگار برای فرد تلقی می‌شود.	
۵	۵		دانش در صورت عملگرایی جاری می‌تواند میراث آتی باشد.	
۱	۱		دانش قادر به نوآوری و خلاقیت در زندگی افراد است.	
۲	۳		دانش اصلی نزد خداست و آن را در دل امامان به ودیعه گذارده است و لزوم کجایی	
۶	۷		دانش در قلب انسان نهادینه شده است.	
۳	۳		مالک دانش مفید نسبت به سایرین امید بخش و کاربزماتیک است.	
۶	۷		مالک دانش مفید با کاربرد دانش خود به یقین رسیده است و درگیر شکایات نمی‌شود.	
۵	۸	عوامل زمینه‌ای	عوامل	عوامل اجتماعی: الزامات زندگی جاری انسان در کاربرد دانش در زندگی و حل مسائل زندگی اجتماعی
۵	۷			عوامل انسانی - فردی: لذتی که در کسب دانش در نهاد انسان گذارده شده است.
۲	۲			عوامل طبیعی: الزامات زندگی جاری انسان در کاربرد دانش در زندگی و حل مسائل زندگی فردی

تعداد حمکت مرتبط	تعداد کد	مؤلفه‌ها			
		سطح ۱	سطح ۲	سطح ۳	
۳	۳	شرایط مداخله‌گر	انسانی - درونی	اعتقاد به قانون‌مند بودن دنیا تسهیل‌کننده کاربرد و اکتساب دانش است	
	۶			تمایل فرد به اکتساب دانش و لذت ناشی از اکتشاف و شهود	
	۳			مثبت‌گرایی انسان عدم دیدگاه منفی به محیط پیرامون	
	۱	محیطی - بیرونی	اهمیت کار مبتنی بر دانش و مهارت در اجتماعی که فرد در آن زندگی می‌کند		
	۲		دیدگاه اجتماع به فرد دانا و دارای دانش و مهارت		
	۲		میزان شایسته‌گرایی در انتخاب شاغل در اجتماعی که فرد در آن زندگی می‌کند.		
۵	۶	ارزنجاری دانش	شناسایی دانش ارزشمند	ارزنده‌ترین نوع دانش خود را در عملکرد درست نمایان می‌کند	
				۲	دانشی ارزنده است که در کسب طاعات الهی باشد
	۱		شناسایی دانش فاقد ارزش و مهلک	دانشی که با هدف سوء‌نسبت به دیگران کسب گردد فاقد ارزش است.	
				۲	دانش غیر مانا که با مرگ اهلش می‌میرد.
				۲	فرمانبرداری ناآگاهانه از دانشمند.
				۵	کم‌بهترین دانش، اظهار فضل است. (صرفاً کلامی و عدم عملگرایی)
	۲		اکتساب و تسخیر دانش	تلاش جهت اکتساب دانش از طریق تجارب شخصی	
				۱	تسخیر دانش از مریدان امر با پرسش‌گری کنجکاوانه و غیرمؤدی
				۳	استفاده از روش‌های پیشینیان و تجارب سایرین جهت اکتساب دانش
				۵	نگرش هوشمندانه به پدیده‌ها جهت اکتشاف و شهود
۱	تسهیم دانش	آموزش دانش به دیگران			
		۲	امر به معروف و نهی از منکر با رعایت اصول		
		۳	تبادل و گفتگو و تسهیم هم‌زمان دانش جمعی		
		۳	داستانسرایي و تسهیم غیر هم‌زمان دانش جمعی		
		۲	رایزنی و بررسی در انجام امور با یقین به انتخاب بهینه‌ترین راه‌حل		
		۴	کاربرد دانش	کسب یقین نسبت به دانش کسب‌شده از طریق کاربرد دانش	
				۶	کاربرد دانش در سطح آزمایش

تعداد حمکت مرتبط	تعداد کد	مؤلفه‌ها		
		سطح ۱	سطح ۲	سطح ۳
۷	۷			کاربرد دانش در فعالیت‌های عام‌المنفعه و اجتماعی
۶	۶			کاربرد دانش در کار و زندگی شخصی
۲	۳			هدف‌گذاری محتوایی دانش به صورت فردی و اجتماعی
۱	۱	فردی		اکتساب و کاربرد دانش در زندگی فردی سبب ازدیاد نعمت‌های الهی برای صاحب دانش خواهد شد.
۷	۸			نهادینه‌شده دانش در زندگی فردی سبب تحقق بصیرت و توان حل مسأله خواهد شد.
۵	۶			اکتساب دانش ذاتاً سبب خشنودی و رضایتمندی درونی انسان است.
۱	۱			کاربرد دانش در زندگی فرد در شادابی جسم و تندرستی او مؤثر خواهد بود.
۵	۵			دستیابی به توان حل مسأله ناشی از دانش سبب پرورش صبرآگاهانه در مقابل مصائب خواهد شد.
۲	۲	اجتماعی		مالک دانش سودمند در اجتماع خوشنام خواهد بود
۲	۲			نهادینه‌شده دانش در زندگی فردی و اجتماعی سبب تحقق بصیرت و ایجاد جایگاه هدایت‌گری اجتماعی برای وی خواهد شد.
۲	۲			اکتساب و کاربرد دانش سبب گسترش نیازهای مردم و اجتماع نسبت به مالک دانش می‌گردد.

تحليل المحتوى الكيفي لحكم أمير المؤمنين على (ع) في نهج البلاغة من منظور إدارة الحكمة.

صبا الصارمی نیا*

من خلال فحص الكتب الدينية ، يمكن الاعتراف بجرأة أن دين الإسلام اعطى للتفكر والعلم والمعرفة والحكمة مكانة عظيمة. ومع ذلك ، في العصر الحاضر ، تم تقديم العلم كراس مال رئيسي في التوسعه والقدرة التنافسية وتم تقديم إدارة العلم كطريقة حل جديدة وضرورية لزيادة الإنتفاع. لكن هذا المفهوم الإداري الجديد على الظاهر، تم طرحه في القرآن والكتب الدينية الأخرى منذ ١٤٠٠ عام وقد اشير اليه في اقوال الرسول الكريم والأئمة الطاهرة صراحةً. مع القليل من البحث في الأدبيات الدراسية لمجال "مديرية العلم" نجد ان هذا المفهوم ، ينشأ من "التجارب والدراسات التجارية" وهو ملىء بالمفاهيم والنماذج و الطرق والاساليب المختلفة بهدف التنفيذ الفعال لإدارة العلم. و لكن مع وجود الإشارات العديدة الصريحة والضمنية إلى المعرفة والحكمة في النصوص الدينية الإسلامية ، فإن هذه النصوص لم يتم تحليلها بعد من حيث معرفة الهياكل المتعلقة بإدارة العلم. ولذلك في هذه الدراسة ، بهدف "التعرف على مكونات إدارة العلم" و التوسعه في "إطار إدارة العلم الناتج عن النصوص الإسلامية" ، تم استخدام تحليل المحتوى الكيفي للحكم الحكيمه لآمام المتقين في نهج البلاغة. تم تصنيف المكونات الرئيسية التي تم تحديدها الناتجة عن هذه العملية إلى ست فئات عامة: "الظروف السببية" ، "ظاهرة إدارة العلم من منظور الإسلام" ، "الظروف الارضية المسهلة لإدارة العلم الإسلامي" ، "العوامل المتداخلة في عملية إدارة العلم الإسلامي" ، "الاستراتيجيات والأساليب الموصى بها لإدارة العلم الإسلامي" و "النتائج الفردية والاجتماعية الناتجة عن تطبيق إدارة العلم الإسلامي". في الخطوة التالية ، من خلال حساب معامل الارتباط للمكونات والمكونات الفرعية ، تمت توسعة "إطار مفهومي لإدارة العلم الإسلامي".

الكلمات الرئيسية: مديرية العلم الإسلامية ، نهج البلاغة ، تحليل المحتوى الكيفي.

* أستاذة مساعدة ، من أعضاء اللجنة العلمية ، كلية هندسة الصناعات والنظومات. جامعة الأصفهان الصناعية ، الأصفهان ، الإيران.

Qualitative Content Analysis of Imam Ali's Wisdom in Nahj al-Balaghah Based on Knowledge Management Perspective

Saba Saremi Nia *

Abstract

By examining the religious books of Muslims, it can be acknowledged that no religion as much as Islam does not value thinking and knowledge. However, in the present era, knowledge has been introduced as a key asset in development and competitiveness, and knowledge management has been introduced as a new and necessary solution to increase productivity. But this seemingly new managerial concept was introduced 1400 years ago in the Qur'an and other religious books and has been explicitly mentioned by the Holy Prophet and the Imams. The knowledge management literature review arises from "business experiences and studies" and despite the many explicit and implicit references to knowledge and wisdom in Muslim religious texts; these texts have not been analyzed in terms of identifying structures related to knowledge management. Therefore, in this study, to develop the "knowledge management framework derived from Islamic texts"; the qualitative content analysis of the "wisdom of Imam Ali in Nahj al-Balaghah has been used. The identified main components are classified into six general categories: "causal conditions", "knowledge phenomenon from the perspective of Islam", "contextual conditions", "interfering factors", "strategies and best practices" and "Individual and social consequences resulting from the implementation of knowledge management "from an Islamic perspective. In the next stage, by calculating the correlation coefficient of components and sub-components, a "conceptual framework of Islamic knowledge management" has been developed.

Keywords: *Islamic Knowledge Management, Nahj Al-Balaghah, Qualitative Content Analysis.*

---

* Assistant Professor, College of Industries and Systems Engineering , Isfahan Industrial University, Isfahan, Iran.